

Валентина Титаренко

Лексико-семантичні процеси в запозичених назвах приміщень та частин двору в північноукраїнському ареалі

1. Постановка проблеми

Запозичені слова, потрапивши до староукраїнської мови, зазнавали в процесі розвитку різних змін, котрі спричинялися власне лінгвістичними факторами й позалінгвістичними, зокрема пов'язаними з денотатом. Для описуваної групи лексики властива динамічність, наповнення питомими й запозиченими елементами, належність до загальноновживаного пласту. Лексико-семантичні відносини, у які вступали запозичені лексеми в північноукраїнському ареалі від XVI століття до сьогодення, детально не вивчалися, тому пропонується стаття має актуальність.

Назви приміщень неодноразово ставали об'єктом вивчення – і давніх текстів (С. Гриценко [Гриценко, 2017], І. Керницький [Керницький, 1970], І. Царалунга [Царалунга, 2010], М. Худаш [Худаш, 1961], і багатьох регіонів України (Б. Бігусяк [Бігусяк, 2015], К. Глуховцева [Глуховцева, 1997], Л. Дорошенко [Дорошенко, 1996], С. Поліщук [Поліщук, 2019], Р. Сердега [Сердега, 2012], Л. Тищенко [Тищенко, 2006], Д. Тодер [Тодер, 2013], О. Чаган [Чаган, 2018] та багато інших дослідників).

2. Мета роботи

Мета роботи – охарактеризувати лексико-семантичні зміни в запозичених словах на позначення приміщень та частин двору, котрі функціонували в текстах XVI–XVII ст., створених на поліській території, за матеріалами діалектних словників досліджуваного регіону простежити семантичний розвиток аналізованих лексем до кінця XX ст.

3. Виклад основного матеріалу

У пам'ятках ділової писемності виділяється іншомовна лексика, яка позначає назви місця, де є будинок із господарськими приміщеннями. Із кількома значеннями в північноукраїнських текстах зафіксовано лексему **плацъ**, **пляцъ** (п. *plac*, нвн. *Platz* походить від нлат. **plattea* (< *plātēa*) 'місце, відкритий простір, вулиця' (ЕСУМ IV, с. 433–434). Слово вживалося зі значенням 'виділене місце переважно під забудову' від XIV ст.: *то(м) пля(ц)...* *вечны(ми) часы на себе де(р)жа(ти) и вжива(ти) и на не(мъ) ся будова(ти)* (ВГ, с. 35). Надалі в лексемі розвинулися додаткові значення – 'поле': *пляц немальи, ячменем и ярою пшеницею, непожатыи засеяныи, на котором могло быт копъ килкадесят албо и болшеи* (Луцьк, 1647; СР, с. 334); 'місце з будинком і з тереном навколо нього': *дворы зелянские въ замок: пана Оникиевъ Горностаевъ ... а иишие пляцы зелянские, и мѣстцкие, и поповские порожни* (Овруч, 1684; АрхЮЗР IV/I, с. 37). Деякі значення лексеми *плац*, виявлені в досліджуваних пам'ятках ('виділене місце переважно під забудову', 'місце з будинком і з тереном навколо нього', 'поле') з незначною модифікацією – 'ділянка землі' й разом із новонабутих значенням 'частина поля вибрана для полювання' – уживаються нині в поліських говірках (СЗПГ II, с. 56; Никончук, с. 23).

До цієї лексико-семантичної підгрупи належить часто вживаний у пам'ятках германізм **фолварокъ**, **форварок**, **фольваркъ** (стп. *forwark*, *folwark*, свн. *vor-wërc* (BES I, с. 378) 'фільварок: маєток із належними до нього житловими і господарськими приміщеннями': *...иъжъ не(р)ве(ц) на то(м) дворищи фольварокъ того жида бы(л), а тепе(р), де(ц), где фо(л)варокъ еє з оного мѣстѣца знесено и поставлено естѣ за дорогою, на друго(м) мѣстѣцу* (Луцьк, 1545; ЛМ, с. 173); *Сєна возо(в) взя(л) триста и пя(т)дѣся(т), а по фо(л)ва(р)ко(х) мѣ(ст)ки(х) пограби(т) и побра(т) ро(с)каза(л)...* (Житомир, 1590; АЖГУ, с. 73); *...былъ есми в дому пна Даниеля Вышполского на фолварку его...* (Житомир, 1635; АЖГУ, с. 175).

На позначення приміщення, у якому проживали люди в текстах функціонували кілька назв: за походженням одні були питомі, інші – запозичені в різний період, також виявили соціальну диференціацію щодо їх функціонування. Із часто вживаним питомим словом **домъ**, використовувалися запозичення з інших мов, як-от: із іранської – **хата**, лексема потрапила ще в давньокиївський період і є досить поширеною в досліджуваних текстах (іран. *kata* [ESB, с. 57]) 'хата': *...а я в то(ц) хате мешкати маю пото(л), поки ми гроши астато(к), то е(ст) коп шестнадцат, отдадут* (Житомир, 1590; АЖГУ, с. 63); *...видѣ(лъ) е(с)ми до(м) ве(с) ѡ(т) мала до велика Романа Кра(в)ца спале(нъ) и ѡ(г)нище на то(м) ме(с)цу, где хаты были* (Житомир,

1611; АЖГУ, с. 214); з польської – **халу́па** (п. *chałupa* [ESB, с. 55–56]) ‘селянський будинок, хата’: у Ва(с)ка Бутонюга ѡ(в)са ми(р) дви, барана, ма(с)ла кга(р)нець, пива за гроши(и) десетъ, вузь новы(и) за золоты(х) пятъ, ку(р) десетъ, вепъра ко(р)мъного з садзу, и халупу ему внивечъ ѡбе(р)нули (Житомир, 1635; АЖГУ, с. 161); з германських – **будынокъ**: ...будынокъ з дворомъ забрали (Житомир, 1635; АЖГУ, с. 188) (стп. *budynek*, свн. *buding* [ESB, с. 45]) ‘будинок’.

Від аналізованого періоду до сьогодення в низці запозичених слів відбулися семантичні зрушення: у лексемі **будинок** до основної семантики ‘будівля, споруда, призначена для житла’ додалася ще одна ‘науковий культурно-освітній, побутовий та ін. державний заклад, установа, а також будівля, де він (вона) міститься’ (СУМ I, с. 247). Також на ґрунті генеративних значень з’явилися нові в словах **хата** ‘сільський одноповерховий житловий будинок’, ‘внутрішнє житлове приміщення такого будинку’, ‘родина, люди, які перебувають в одному такому приміщенні’ (СУМ XI, с. 29), ‘відокремлена стінами або перегородкою жила частина будинку’ (Никончук, с. 122). Сучасне значення слова **халу́па** ‘старий, нужденний дім; примітивне житло’ поширене в усьому українському ареалі (Никончук, с. 115), у південноукраїнських говірках зафіксовано значення ‘сільська хата’ (там само).

Слова подекуди використовувалися залежно від соціального становища осіб – лексеми **домъ** та **будинокъ** номінували переважно помешкання заможних верств населення, а **халу́па**, **гридня**, **хебора** – підданих, челяді, тобто нижчих верств населення: А пото(м), ужалова(в)шисе, по(д)даныє и(х) у халупы свои по(в)волокали (Житомир, 1605; ДМВН, с. 35); А надъ то и тыє халупы пу(с)тыє, с которыхъ по(д)даныхъ прочъ розогънали, ро(з)биратъ и на (д)рова до пецовъ палитъ казали (Житомир, 1635; АЖГУ, с. 127); подданыхъ его ... збеглыхъ и утеклыхъ ... которые были пришли для купованя халупъ и пляцов в дом до помененого воита (Житомир, 1646; СР, с. 329). Ужито слово **хебора**, яка позначала приміщення, у якому жили нижчі верстви: И ходили, де(и), по хебори моє(и) волю, коровы, яловицы мабовали и чо(р)ною ступою ѡ(т)поведали (Житомир, 1590; АЖГУ, с. 44). Виявлено в тексті назву **гридня**, запозичену з давньоскандинавської мови (ЕСУМ I, с. 594) ‘приміщення, у якому проживала челядь’: Тоєст напервѣи дворец того боярина Кузмин: свѣтлица з сенми, а **гридня** з сенми, а стаиня (Луцьк, ЛК, 1560–61; с. 373). На сучасному етапі української мови дві останні лексеми вийшли з ужитку.

Із латинського джерела за польським посередництвом потрапив номен **комната**: с *комънати вишедши* (Луцьк, 1631; АрхЮЗР VIII/3, с. 584) (стп. *komnata*, слат. *sam(i)nata* [ЕСУМ 2, с. 466] ‘кімната’. Лексема перебуває в

активному словнику української мови: 'відокремлена стінами або перегородками частина будинку, квартири для проживання в ній' [СУМ 4, с. 162]. З германських мов асимілювалось слово **кзмахъ** (Овруч, 1684; АрхЮЗР VII/2, с. 36) (стп. *gmach*, свн. *gemach*, нвн. *Gemach* [ЕСУМ I, с. 533]) 'кімната, приміщення': ...а надъ светлицею кзмахъ пожиточный ку стрельбъ, боронити усею мѣста... (Овруч, 1684; АрхЮЗР IV/I, с. 36)

Без значних змін у сучасній українській мові вживається назва **кгано(к)**, котра сягає німецького етимона (стп. *ganeck*, нім. *Gang* 'коридор, хід' [ЕСУМ I, с. 468]) 'ганок': ...у дворѣ пека(р)ню нову(ю) и кгано(к) вколо опалено (Житомир, 1609; ДМВН, с. 149).

Виявлено слово **кухня** (п. *kuchnia*, ч. *kuchyně*, двн. *kuchīna*, нвн. *Küche* [ЕСУМ III, с. 164–165]) 'кухня': которыи дома можетъ ещо поправити, бо дерево добро, толко ихъ треба знову переставити. А кухни двѣ добры суть (Луцьк, 1545; ЛМ, с. 132), и светличку при кухни (Кременець, 1545; ЛМ, с. 201). Лексема зазнала семантичного розвитку в українській мові, крім значення 'спеціально пристосоване приміщення з піччю, плитою і т. ін. для приготування їжі', розвинулися – 'набір страв; характер харчування' (СУМ IV, с. 420) та 'вид меблів, які спеціально призначені в кімнату, де готується й зберігається їжа'.

Назви господарських приміщень також розширювалися за допомогою запозичень з різних мов, насамперед з германських: **лохъ** (п. *loch*, свн. *loh* [BES II, с. 59]) 'пивниця': ...ω украденѣ горелки... То все за ωдну ночь выкрадлѣ з лоху... (Житомир, 1630; Яковенко, с. 169); **стодола** (п. *stodola*, двн. *Stadol* [Brückner, с. 516]) 'стодола': Та(м) же види(л) шопу а(л)бо стодолу, в которо(у) был зложоны(у) попе(л), поташъ к(ж). ε(го) м(л). Корε(ц)кого бочокъ ω(с)мѣдєсятъ и три (Володимир, 1630; ТУ с. 293); **шопа** (п. *szora*, *schorpf(e)* [ESB, с. 605]) 'повітка': И проси(л) ω вижа на ωгледа(н)ε ты(х) товаро(в), збожѣя, попе(л)о(в), которые, де(у), зостали в шопе на бере(г) Бугу ув Устилузе... (Луцьк, 1562; ТУ с. 97); **жито в шопе в мехох** (Володимир, 1568; ТУ с. 126). Слово **шопа** в північноукраїнському ареалі має розгалужену лексико-семантичну структуру 'покрівля, накриття на опорах для захисту чогонебудь від сонця, дощу і т. ін.' (СУМ XI, с. 509), 'похилий зі сходами спуск до льоху, прикритий дашком' (Никончук, с. 76), 'літнє відкрите приміщення для худоби' (там само, 93), 'навіс на чотирьох стовпах для зберігання необмолочених снопів' (там само, с. 94), 'будівля для зберігання збіжжя, полови, сіна, для молотьби, віяння, іноді для транспорту тощо' (там само, с. 98), 'опалювана будівля для овочів, фруктів та ін. припасів' (там само, с. 102), на всій території Правобережного Полісся поширене значення 'будівля для дров' [там само, с. 105], 'будівля з однією, двома або трьома стінами для воза та іншого сільськогосподарського реманенту' (там само,

с. 107), 'повітка для сіна у вигляді даху на чотирьох стовпах' (там само, с. 109). Частовживаним є запозичення **шпихлеръ, шпе(х)леръ, спихлеръ** (п. *spichler*, заст. *špichler*, свн. *spichler* [ЕСУМ VI, с. 463]) 'господарська будівля, комора': ...*то естъ жита корецъ по пѣтидесятъ грошей польскихъ, а пѣшеници – по копѣ гроше(и) литовскихъ, и не мелъ того збожъя зъ шпихлеру брать...* (Володимир, 1595; ТУ с. 229); ...*до шпи(х)лера пана Ви(л)гелма ѡдвозити и складати тые товары лесные, попелы сма(л)цованые и и(н)шие выставити...* (Володимир, 1619; ТУ с. 266); ...*ехали з ро(з)ны(м) збожје(м) до шпихлеровъ поводовых...* (Володимир, 1635; ТУ с. 302). Лексема характеризується в говорах широкою семантичною амплітудою: **шпихлір** 'комора' [СУМ XI, с. 523], **шпихір / шпихлір** 'комора для зберігання зерна', 'невелика комірчина, побудована окремо від хати для зберігання сала, м'яса' (СЗПГ II, с. 275), 'комора на збіжжя та інші припаси, збудована через сіни' (Никончук, с. 101).

Латинської мови сягає слово **спижарня**, яке в такій формі потрапило до староукраїнської з польської (п. *spizarnia* від стп. *spiz(e)*, свн. *spise*, слат. *spesa* [ESB, с. 568]) 'продовольчий склад': *А ѡколо наспижованья замъкового ради быхмо писали, ино ничего есмо не видели – не только збожъя, муки и крупъ, мяса, медо(в) прѣсны(х) у спижа((р)на(х) и в погребѣ(х) нѣтъ, але нигде жадного // [МЕ/59/46] жадного зе(р)нѣти не мають...* (Луцьк, 1545; ЛМ, с. 146); *А што ся дотычет спижа(р)ни, солоду, во(л)но ему солодами продавати и пива вари(ти) самому и продава(ти) ши(н)каро(м) меца(н)кимъ (!) и жидо(в)ски(м), а никгды ѡ(т) спижа(р)ни солоду не маєт давати пя(т)на(д)цати гроше(и) солодовъного* (Крем'янець, 1569; ТУ, с. 131). Як засвідчує контекст, аналізована лексема мала не тільки значення 'продовольчий склад', а й, можливо, означала ще 'приміщення, де зберігаються гармати', якщо таке приміщення побудоване в замку: ... *а на спижарняхъ чотыри дѣла ...* (Крем'янець, 1545; ЛМ, с. 402); *князь бискупъ вчинилъ своимъ накладомъ дѣвять спижаренъ дѣревяныхъ для наспижованья замъку, на которыхъ спижарняхъ дѣвять верховъ, а под тыми верхи мѣли дѣла стояти* (Крем'янець, 1545; ЛМ, с. 200). В останньому значенні слово вступає в синонімічні відношення з номенами **хорлѣбѣ**: *дѣлѣ великихъ у хорлѣбѣ* (Луцьк, 1545; ЛМ, с. 145) 'приміщення для зберігання гармат у замку, цейхауз' і **шофа**: *а ѡдинадцать дѣлѣ, которыи стоятъ в шофе, нижли тая шофа вже ся сказала, треба ѡправовати ...* (Крем'янець, 1545; ЛМ, с. 202) 'накриття на опорах для захисту чого-небудь від сонця або дощу', етимологію яких до кінця не з'ясовано. Аналізовані назви вживаються при описах замків. У сучасній українській мові слово **спижарня** маркується як застаріла та діалектна: **спіжарня** 'комора' (СУМ IX, с. 524–525).

У текстах пам'яток функціонує два литуанізми – **клуня, клоня** (лит. *klúonas* [ЕСУМ II, с. 467]) ‘клуня, стодола’: у клуни замокъ ѡтбивши узялѣ пашни молочоноѣ, жита колод пѣтнадѣцать, пшѣницы колод десѣтъ, ѡвѣса колод пѣтнадцать (Житомир, 1590; АЖГУ, с. 54); Такъ тежѣ и клоня (згоріла – В. Т.) зо вси(м) зѣбожо(м), которо(го) было готово(го) и въ мѣхы намрено(го) ко(р)цы девѣ(т)дѣся(т)... (Луцьк, 1625; СР, с. 187).

Запозичено слово **свиренѣ** (лит. *svirnas*) ‘комора, житниця’: ... в том замѣку маѣтъ занято быти двадцат и шѣсть а двѣ вежи а бакъшта. А назвышѣ маѣтъ ѡстатиса два свирѣны ... (Житомир, 1545; ЛМ, с. 244); ...велишѣ, дѣ(и), в замѣку нашомѣ на сви(р)нѣ стеречи, а ѡни, дѣ(и), здавна нѣ стрегивали... (Житомир, 1545; ЛМ, с. 247), котре вживаѣться в описі Житомирського замку.

У пам'ятках функціонувало давнє праслов'янське запозичення з германських мов **хижа** (пгерм. **hūsa* (< **kūso/ *kuso*) ‘укриття, захист’ (ЕСУМ 6, с. 172–173) ‘комора’: А и(н)шиѣ з сѣнѣ(и), зѣ хижи скри(н)ки, тлumoки, сѣ(д)ла, сага(и)даки, сабли, рогатины и и(н)шиѣ рѣчи брали (Луцьк, ЛК, 1560–61; с. 270); ...того (ж) часу и дня по(д)даны(х) мои(хъ) клети, хижи в сѣлѣ Бежовѣ, за(м)ки ѡ(т)бива(т) (с) клѣтѣ(и) и (с) хи(ж) каза(л), бо(д)ни з убогими маѣ(т)ностями по(д)даны(х) мои(х), сѣ(р)маги, кожухи, кони именуючи коза(и)кимѣ, всѣ побра(л) и пограби(л)... (Житомир, 1611; АЖГУ, с. 55). У сучасній українській мові лексема має значення ‘комора’, ‘невелика убога хатина; халупа’ (СУМ 11, с. 52), у північноукраїнському наріччі – хежа ‘хата’ (СЗПГ, II, с. 227), *хижа* ‘лозова прибудова до хати, що служить комірчиною’ (Лисенко, с. 224).

У досліджуваних текстах ужито низку запозичених назв господарських приміщень для зерна, снопів, продуктів харчування, хатніх речей тощо, зокрема *клуня / клоня, свиренѣ, спижарня, шпихлѣрѣ / шпѣ(х)лѣрѣ / спихлѣрѣ, шопа, стодола, хижа* поряд із давнім запозиченням *комора* (Житомир, 1582; АЖМУ, с. 39; Житомир, 1650; ДМВН, с. 204) (з лат. *сатага* або гр. *καμάρα* [ЕСУМ 2, с. 540]).

В аналізованих пам'ятках лексема польського походження **склепѣ, сѣклепѣ** (п. *sklep* [ESB, с. 551]) уживалася зі значеннями ‘крамниця’ або ‘склад, де зберігався товар’: *склепѣ былѣ выкралѣ, а въ другиѣ са добывалѣ...* (Володимир, 1587; ТУ, с. 213), *кра(м)ницы и skleпы и(х) ... запечатованыѣ ѣ(ст)* (ВГ, с. 153); *Такѣ тры лѣта ту(т) у Володимѣри Андре(и)ко Кравецѣ skleпѣ былѣ выкралѣ, а въ другий са skleпѣ добывалѣ, але не добылѣ* (Володимир, 1587; ТУ с. 211). Можливо, у луцьких книгах цей номен також мав значення ‘льох, підвал’: *сѣклепы за неѡпатреностѣю прокапывають* (Луцьк, 1545; ЛМ, с. 131); *вѣсадити ... в дворе в skleпѣ мурованом...* (Луцьк, 1625; СР, с. 196); у позначуваному лексемою приміщенні також зберігалася зброя: *дѣльцо зѣгорѣлоѣ в томѣ же skleпѣ, гдѣ сутѣ брониныѣ рѣчи,*

старосвѣтъское, которое может перелити на доброе... (Луцьк, 1545; ЛМ, с. 145). В українській мові найбільш поширеними виявилися значення ‘закрите приміщення, у якому зберігаються труни з померлими’, ‘підсобне приміщення для зберігання зброї, господарського реманенту і т. ін.; склад’, рідко вживається також ‘склепіння’ (СУМ IX, с. 279–280), семантика ‘крамниця’ залишилася в західнополіських говірках (СЗПГ II, с. 151).

Непоодинокі вжито іншомовні слова в назвах частин двору: **ω(б)ланокъ** (п. *obłatek* [Тимченко 2, с. 9]) ‘критий дерев’яний парапет зверху замкової стіни’: *Ωброны те(ж) по ωбланкомъ: ко(л)а, колодокъ, каминъа, неماшъ, ωди(н) тризубъ стоить а можетъ быти в чотырехъ або в пяти городня(х) с тоє стороны, ω(т) мо(с)ту, колодьки привишаны* (Володимир, 1545; ЛМ, с. 111); *А которы двѣ сторонѣ суть безъ ωбланъковъ, ω томъ повѣдили, ижъ передъ тымъ николи тамъ ωбланъковъ не было, бе(з) которы(х) естъ вельми тру(д)но хоженъа и стрельбы безъпечноє в часъ прыгоды жа(д)ною мѣрою быти не можетъ* (Луцьк, 1545; ЛМ, с. 131).

Виокремлено запозичення з польської мови – **брана** (стп. *brona* [BES I, с. 78]) ‘брама’: *(д)о двора моего приве(з)ти и въ бронѣ поставити* (Житомир, 1605; ДМВН, с. 90). Поряд із полонізмом *брана* функціонував чехізм **брана** (стч. *brana* [ESB, с. 37–38]) ‘брама’: *...на томъ мѣстѣ теперѣ заробили брану воро(т)ную* (Овруч, 1552; цит за: СЛУМ 3, с. 48). Більш поширеною в досліджуваних пам’ятках виявилася форма **брама** (стп. *brama*, *brana*, стч. *brana* [ESB, с. 37–38]) ‘великі ворота у фортецях, міських укріпленнях, баштах, брама’: *...то(т) тѣстамѣнтъ // кѣва(л)то(в)нѣ у в Остро(г) и (в) браму ме(ст)цкую взяли...* (Житомир, 1590; АЖГУ; с. 60); *Я(з)... да(л) и положилоь по(з)вы зѣ(м)ские... у брамы за(м)ковое у ворота во(т)кну(л)...* (Житомир, 1605; ДМВН, с. 45). Зміна *н* → *м* відбулася в польській мові під впливом омонімічної лексики *брама* ‘облямівка’ (ESB, с. 37–38). Загальноживаною виявилася форма *брама* ‘великі ворота, переважно при монументальних спорудах’ (СУМ I, с. 226); у поліських говірках подекуди поряд із формою *брама* використовується *брана* ‘великі двері зачиняти в’їзд у подвір’я’, ‘ворота до стайні або стодоли’ (Никончук, с. 38–39, 176, 177).

Наявність питомого та запозиченого слова на одне позначуване призвело до диференціації між ними. Наприклад, на Правобережному Поліссі питомий номен *забор* став означати ‘висока жердяна загорода’, а запозичений *паркан* – ‘низька’ (Никончук, с. 30), *ворота* ‘дошки прибиті горизонтально і нерівно’ – *брама* ‘вертикальні дошки збиті щільно’, *ворота* ‘одностулкові’ – *брама* ‘на дві половини’, *ворота* менші, а *брама* велика і громіздка; використовується лексема *брама* і як іронічна назва *воріт* (Никончук, с. 38–39).

Деякі слова аналізованої групи нині належать до територіально маркованих, оскільки поширені лише на певній території.

Уживаними на досліджуваній території також були запозичення **дыль** (стп. *dyl*, нім. *Diele* [ЕСУМ II, с. 70]) ‘паркан із дилин’: *форту з манастира поламано, дах на дылю паламаний и пошарпаний, двери в самой церкви каменями потлучоны* (Луцьк, 1634; АрхЮЗР 1/VI, с. 690); **па(р)кань** (п. *parkan*, стч. *parkán*, свн. *parchan* [BES II, с. 502]) ‘захисна огорода’: *Нижъли и(н)шии земаѣ ...они повинъни были па(р)кань краѣмъ тоѣ горы робити плетѣнемъ и ѡбъмазывать, а теперъ вжо того па(р)кану роби(ти) не будутъ, кгда ѡны(и) мостъ взялися справова(ти)* (Володимир, 1545; ЛМ, с. 110); *смотрачи ... паркану ѡколо мѣста ...* (Луцьк, 1545; ЛМ, с. 188; **форта** (пол. *forta*, нім. *Pforte*, лат. *portax* [Brückner, с. 126]) ‘хвіртка, двері’: *при воротах и фортахъ костелныхъ* (Житомир, 1635; АЖГУ, с. 125); *А што са дотычетъ фортки, котораа в томъ замъку к водѣ вчинѣна, ...ни дзерѣи, ани замъкненъа в нѣѣ нѣмъ* (Луцьк, 1545; ЛМ, с. 144); *у маѣ(т)ности его ...хво(р)тка з другоѣ стороны та(к)жѣ с пу(л)гако(в) пострѣляно...* (Житомир, 1605; ДМВН, с. 49).

У пам’ятках знаходимо контексти, які містять назви приміщень, розташованих часто в одному дворі / фільварку / диму власника: ...и такъ са ѡнь(и) **домъ** в собѣ маѣ(т): зысподу **пивницы** двѣ склепѣнии, а посре(д)ку два **склепы** большихъ, а трети(и) – меньши(и), в которыхъ **склепехъ** тепе(р) порохи и салѣтры зложоны естъ; а наве(р)хъ тыхъ склеповъ панъ Станиславъ Фальчевьски(и) всерединѣ до(м) дѣревѣны(и) вробиль: **светлицу**, **сѣни** и **комору**, ѡколо промѣ(ж)ку вязи деревѣное муромъ мурова(л), и на самомъ ве(р)ху **по(д)сабитъ** вчиниль такежъ везѣне(м) дѣрева, а всерединѣ муромъ **на бо(и)ницу**, с которое бо(и)ницы можѣтъ на три стороны **замъку** боронити и всего мѣста, и та(м) жѣ на то(и) бо(и)ницы чотыри дѣла стоятъ (Крем’янець, 1545; ЛМ, с. 199); ...у дворе будованя **светлицъ** двѣ, промежку ними **сѣни**, на дворе **клетка**, **погребъ**, на погребѣ **хижа** з двѣма **прихижки**, **изба** з **сѣнми** и с **коморою**, **стаина** рубленаа, **лазня** з **сѣнми** [Луцьк, ЛК, 1560–61; с. 413]; ...двор зо всим будованѣм и ѡселѣю, у дворе будованя – **изба** чорная з **сѣнми**, против избы **клетъ**, подле клѣти **сырникъ**, за сырником **кухна**, на дворе два **зърубы**, ѡдин на избу, другиѣ – в столпѣѣ, толко три стѣны, **кляна** непокрыта и двор не ѡгорожон (Луцьк, ЛК, 1560–61; с. 424); Напере(д) пля(ц) двора старо(г)[о] зоста(л) мнѣ, Иванови, с ты(м) будова(н)ѣ(м), **гри(д)ня** стараа и **кле(т) на пи(в)ницы** и ѡгорода старыѣ, а пну Мано(и)лови, бра(т)у мое(му), зо(с)тало старо(г)[о] будова(н)я **све(т)лица** и **клѣ(т)**, проти(в)ко не(ѣ) в новы(и) **домъ** и ѡгоро(д) на сѣли, маѣ(т) его ужива(ти) до року, **брова(р)** зо вси(м) ме(ш)ка(н)ѣ во(л)ное, маѣ(т) мѣти в старо(м) дворе ѡ(т) року свто(г)[о] (ВГ, 1574; с. 173–174).

Подекуди приміщення називалися по-різному (наприклад, *шпихлір* – *комора* – *стодола шопа* тощо), хоч мали однакове призначення (наприклад, для зберігання збіжжя тощо), наприклад, поряд розташовувалися клуня та шпихлір: *Такъ тежъ и клоня зо вси(м) зъбожо(м), которо(го) было готово(го) и въ мехи намрєно(го)... такъ же и шъпихлє(р), а которы(м) было о(в)са..., жита..., гороху..., хъмєлю... и инъшыє съпряты домовые, кареты две старые... такъже оборы, шопы з возо(м) о(д)ны(м) окованы(м) и санъями* (Луцк, 1625; СР, с. 187–188).

Отже, можна зробити висновок про те, що аналізована група лексики була наповнена словами іншомовного походження, насамперед германського, польського, чеського, литовського, латинського. Функціонували дублетні найменування з тотожною семантикою (питома назва – запозичена: *домъ* – *будинокъ* – *халупа* – *хебора* – *гриднѧ*; *ворота* – *брама* – *брана*; запозичена – запозичена: *клуня* – *стодола* – *шпихлір*; *спижарня* – *хорлѣбъ* – *шофа*), що сприяло розширенню парадигматичних рядів.

Більшість лексем аналізованої групи були запозичені в XVI – XVII ст. За матеріалами ССУМу, із попередньої мовної епохи перейшли слова іншомовного походження: *кухня*, *фолварокъ*, *плацъ*, *склепъ*, *хата*. У лексиконі сучасної української мови залишилися: *брама*, *будинок*, *ганок*, *замок*, *кухня*, *палац*, *паркан*, *плац*, *римар*, *спіжарня*, *фільварок*, *халупа*, *хата*, *шопа*, *шпихлір*. Окремі лексеми активно функціонують у сучасному північно-українському наріччі, мають широку амплітуду лексико-семантичних значень (*шопа*, *спіжарня*) або зазнали переінтеграції семантики упродовж розвитку (*склеп*, *паркан*); подекуди в діалектному мовленні відбулася семантична диференціація номенів, що мали дублетне значення (*ворота* – *брама*; *забор* – *паркан*). Низка слів вийшла з активного використання (*хорлѣбъ*, *шофа*, *кзмахъ*). Без значних семантичних змін у вжитку залишилися: *ганок*, *паркан*, *стодола*, *клуня*. Окремі запозичені слова на українському ґрунті розширили семантику: *будинок*, *комора*, *кухня*, *хата*.

Література

1. Бігусяк М. В., 2015–2016. Динаміка семантичної структури назв помешкань та їх елементів у говірках Івано-Франківщини. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Вип. 44–45. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. С. 3–8.
2. Глуховцева К., 1997. Динаміка складу назв господарських приміщень у східно-слобожанських говірках. In: упоряд., ред., передм. П. Ю. Гриценка; редкол.: П. Ю. Гриценко (відп. ред.) та ін. *Український діалектологічний збірник. Книга 3: Пам'яті Тетяни Назарової*. Київ: Довіра. С. 177–194.
3. Гриценко С., 2017. *Динаміка лексики української мови XVI–XVII ст.* Київ.

4. Дорошенко Л. І., 1996. Номінація традиційних сільських будівель у східно-поліському діалекті. In: *Полісся: мова, культура, історія*. Матеріали. міжнар. конф. Київ [б. в.], С. 118–126.
5. *Історія української мови. Лексика і фразеологія*. Київ: Наукова думка. 1983.
6. Керницький І. М., 1970. Спостереження над назвами приміщень в українських пам'ятках XVI–XVII ст. In: За ред. Л. Л. Гумецької. *Питання історії української мови*. Київ, С. 5–19.
7. Поліщук С. С., 2019. Назви приміщень для утримування свійських тварин у говірках Середнього Надбужжя. *Записки з українського мовознавства*. Вип. 26(1). С. 85–96.
8. Сердега Р. Л., 2012. Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. Харків, С. 127–145.
9. Тищенко Л. М., 2006. Південнослобожанські назви приміщень для зберігання зерна та снопів у просторовій та часовій проекції. *Лінгвістика: зб. наук. праць*. Луганськ: Альма-матер, № 1. С. 157–164.
10. Тодер Д., 2013. Лексика, пов'язана з житлом та прилеглою до нього територією, в українських говорах Закарпаття. In: *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць*. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т. Вип. 18. С. 78–87.
11. Худаш М. Л., 1961. *Лексика українських ділових документів к. XVI – початку XVII ст.: на матеріалах Львівського Ставропігійського братства*. Київ : Вид-во АН УРСР.
12. Царалунга І. Б., 2010. Помешкання українців кінця XVI – початку XVII століття (на матеріалі Житомирських актових книг). *Волинь – Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. № 22 (1). С. 186–199.
13. Чаган О. І., 2018. Назви підсобних господарських приміщень у бойківських говірках. *Мовознавчий вісник*. 2018. Вип. 24–25. С. 167–176.

Умовні скорочення джерел

- АЖГУ** – Акти Житомирського гродського уряду: 1590 рік, 1635 рік / підгот. до вид. В. М. Мойсієнко. Житомир, 2004. 256 с.
- АКЖГУ** – Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 р. / підгот. до вид. А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко. Житомир, 2002. 392 с.
- АКЖМУ** – Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.) / підгот. до вид. М. К. Бойчук. Київ : Наукова думка, 1965. 191 с.
- АрхЮЗР** – Архив Юго-Западной России, издаваемый временной Комиссией для разбора древних актов. Ч. 1–8. Киев, 1859–1914.
- ВГ** – Волинські грамоти XVI ст. / упорядн. В. Задорожний, А. Матвієнко. Київ : Наукова думка, 1995. 245 с.
- ДМВН** – Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. : зб. док. / підгот. до вид. В. В. Німчук, В. М. Русанівський та ін. Київ : Наукова думка, 1981. 316 с.

- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
- ККПС** – Книга Київського підкоморського суду (1584–1644) : зб. док. / підгот. до вид. Г. В. Боряк, Т. Ю. Гирич та ін. Київ : Наукова думка, 1991. 344 с.
- Лисенко** – Лисенко П. С. Словник поліських говорів. Київ : Наукова думка, 1974. 259 с.
- ЛМ** – Литовська Метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року / підгот. В. Кравченко; редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.), Г. В. Боряк, М. Г. Крикун та ін. Київ, 2005. 600 с.
- Никончук** – Никончук М. В., Никончук О. М. Будівельна лексика правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов. Житомир, 1990. – 369 с.
- СЗПГ** – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок. У 2-х тт. – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ “Вежа” Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2000.
- Сл.УМ** – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів, 1994–2013. Вип. 1–16.
- СР** – Селянський рух на Україні 1569–1647 рр. Збірник документів і матеріалів / упорядн. Г. В. Боряк та ін. Київ : Наукова думка, 1993. 357 с.
- ССУМ** – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1977–1978.
- СУМ** – Словник української мови : в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
- Тимченко** – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 кн. / підг. до видання В. В. Німчук та Г. І. Лиса. Київ–Нью-Йорк. 2003.
- ТУ** – Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина / упорядн. В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко. Київ : Наукова думка, 1990. 408 с.
- Яковенко** – Яковенко Н. М. Пародії і жарти в актових книгах Житомира та Луцька першої половини XVII ст. Український археографічний щорічник. Вип. 2. Київ, 1993. С. 161–176.
- BES** – Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. Warszawa, 2000. Т. 1–2.
- Brückner** – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Wiedza Powszechna, 1957. 806 s.
- ESB** – Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2005. 863 s.

References

1. Bihusiak M. V., 2015–2016. Dynamika semantycznej struktury nazw pomieszek i ich elementu u hovorakach Ivano-Frankivshchyny [The Dynamics of Semantic of the Names of the Dwellings in the Dialects of the Ivano-Frankivsk Region]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filolohiia* [Newsletter Precarpathian University –

- Philology*]. Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka V. 44–45. S. 3–8 [in Ukrainian].
2. Hlukhovtseva K. D., 1997. Dynamika skladu nazv hospodarskykh prymishchen u skhidnoslobozhanskykh hovirkakh [Dynamics of Outbuildings, Names Structure in Eastern Slobozhanshchyna Dialects]. *Ukrainskyi dialektolohichnyi zbirnyk [Ukrainian Dialectological Collection]*. Kyiv. S. 177–194 [in Ukrainian].
 3. Hrytsenko, S., 2017. *Dynamika leksyky ukrainskoi movy XVI–XVII st. [Dynamics of the Vocabulary of the Ukrainian Language of the XVI–XVII centuries]*. Kyiv [in Ukrainian].
 4. Doroshenko L. I., 1999. *Arealohiia budivelnoi leksyky skhidnopoliskoho dialektu: Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk [Areal Placing of Building Vocabulary in Eastern Polissia Dialects: Author's Abstract]*. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].
 5. *Istoriia ukrainskoi movy. Leksyka i frazeolohiia [History of the Ukrainian Language. Vocabulary and Phraseology]*, 1983. Kyiv. 743 s. [in Ukrainian].
 6. Kernytskyi I. M., 1970. Sposterezhenia nad nazvamy prymishchen v ukrainskykh pamiatkakh XVI – XVII st. [Observations on the names of places in the Ukrainian memorials of the XVI – XVII vv]. In: red. L. L. Humetska. *Pytannia istorii ukrainskoi movy [The Question of the History of the Ukrainian Language]*. Kyiv, s. 5–19 [in Ukrainian].
 7. Polishhuk L. B., 2019. Semasiolohiya budivelnoi leksyky skhidnopoliskoho dialektu [Semasiology of the construction vocabulary of the East Podillia dialect]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiya [Scientific Journal of International Humanitarian University. Series: Philology]*. № 42. T. 1. Odesa. S. 49–53 [in Ukrainian].
 8. Serdeha R. L., 2006. Nazvy hospodarskykh prymishchen u tsentralnoslobozhanskykh hovirkakh (sklad i semantychna struktura) [Names of premises in Central Sloboda dialects (composition and semantic structure)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho u-tu im. V.N. Karazina. Seriya: Filolohiia Bulletin of Kharkiv National University. V. N. Karazin. Series: Philology*. Kharkiv. № 47. S. 36–39 [in Ukrainian].
 9. Tyshchenko L. M., 2006. Pivdenneoslobozhanski nazvy prymishchen dlia zberihannia zerna ta snopiv u prostoroviy ta chasoviy proektsiyi [South Slobozhanshchyna Names of Premises for Storage of Grain and Sheaves in Spatial and Temporal Projection]. *Linhvistyka: zb. nauk. prats. Luhansk [Linguistics: coll. Sciences Works]*. № 1. S. 157–164 [in Ukrainian].
 10. Toder D. D., 2012. Leksyka, poviazana z zhytloom ta prylehloiu do noho terytoriiu, v ukrainskykh hovorakh Zakarpattia [Lexics Related to Housing and the Territory Adjacent to it, in the Ukrainian dialects of Transcarpathia]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: zb. nauk. prats. Uzhhorod [Modern Problems of Linguistics and Literary Criticism: Collection of Sciences Works]*, № 18. S. 78– 88 [in Ukrainian].
 11. Khudash M. L., 1961. *Leksyka ukrainskykh dilovykh dokumentiv k. XVI – pochatku XVII st.: na materialakh Lvivskoho Stavropihiiskoho bratstva [Vocabulary of Ukrainian*

- Business Documents from the 16th to the Beginning of the 17-th Centuries: Based on the Materials of the Lviv Stavropygian Brotherhood*. Kyiv. 164 s. [in Ukrainian].
12. Tsaralunha I. B., 2010. Pomeshkannia ukraintsiv kintsia XVI – pochatku XVII stolittia (na materiali Zhytomyrskykh aktovykh knyh) [Ukrainian Accommodations at the End of XVI – at the Beginning of XVII Century (on the Basis of Zhytomyr Act Books)]. *Volyn – Zhytomyrshchyna : istoryko-filolohichniy zbirnyk z rehionalnykh problem*. [Volyn-Zhytomyr Region. Historical and Philological Journal on Regional Problems] № 22 (1). S. 186–199 [in Ukrainian].
 13. Chahan O. I., 2018. Nazvy pidsobnykh hospodarskykh prymishchen u boikivskykh hovirkakh [Names of Utility Premises in Boyki Dialects]. *Movoznavchyi visnyk [Linguistic Bulletin]*. Vyp. 24–25. S. 167–176 [in Ukrainian].

Sources

- AZhHU** – Akty Zhytomyrskoho hrodskeho uriadu: 1590 rik, 1635 rik [Acts of the Zhytomyr City Government: 1590, 1635]. (2004). V. M. Moisiienko (Comp.). Zhytomyr [in Ukrainian].
- AZhHU** – Aktova knyha Zhytomyrskoho hrodskeho uriadu 1611 r. [Act Book of the Zhytomyr City Government of 1611]. (2002). A. M. Matviienko & V. M. Moisiienko (Comps.). Zhytomyr [in Ukrainian].
- AZhMU** – Aktova knyha Zhytomyrskoho miskoho uriadu kintsia XVI st. (1582–1588 rr.) [Act Book of Zhytomyr City Government of the End of the 16th Century (1582–1588)]. (1965). M. K. Boichuk (Comp.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- ArkhyuZR** – Arhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavaemyy vremennoy Komissiei dlya razbora drevnih aktov [Archive of Southwestern Russia, published by the Commission for the analysis of ancient acts]. (1859–1914). Kiev [in Ukrainian].
- VH** – Volynski hramoty XVI st. [Volyn charteri of the XVI century]. (1995). V. Zadorozhnyi & A. Matviienko (Comps.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- DMVN** – Dilova mova Volyni i Naddnyprianshchyny XVII st. [Business language of Volyn and Dnieper region of the XVII century]. (1981). V. V. Nimchuk, V. M. Rusanivskiy et al. (Comps.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- ESUM** – Melnychuk, O. S. (Ed.) (1982–2012). Etymolohichniy slovnyk ukrayinskoi movy [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. (Vols. 1–6). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- KKPS** – Knyha Kyivskoho pidkomorskoho sudu (1584–1644) [Book of the Kyiv Submarine Court (1584–1644)]. (1991). H. V. Boriak, T. Yu. Hyrych et al. (Comps.). Kyiv [in Ukrainian].
- Lysenko** – Lysenko, P. S. (1974). Slovnyk poliskykh hovoriv [Dictionary of Polissya dialects]. Kyiv [in Ukrainian].
- LM** – Sokhan, P. S., Boriak, H. V., Krykun, M. H. et al. (Eds.). (2005). Lytovska Metryka. Knyha 561: Revizii ukrainskykh zamkiv 1545 roku [Lithuanian Metrics. Book 561: Revisions of Ukrainian Fortresses in 1545]. V. Kravchenko (Comp.). Kyiv [in Ukrainian].

- Nikonchuk** – Nikonchuk M. V., Nikonchuk O.M. (1990) Budivelná leksyka pravoberezhného Polissia v leksykoosemantyčnii systemi skhidnoslovianskykh mov [The constructional vocabulary of the right-hand side of Polissya in the lexical-semantic system of the East Slavic languages]. Zhytomyr. 369 s. [in Ukrainian].
- SZPH** – Arkushyn H. Slovník zakhidnopoliských hovorů [Dictionary of Western Polish idioms.]. U 2-kh tt. – Lutsk: Redaktsiino-vydavnychiy viddil “Vezha” Volynskoho derzhavnoho universytetu im. Lesi Ukrainky, 2000.
- Sl.UM** – Slovník ukraínskoi movy XVI – I polovyny XVII st. [Dictionary of the Ukrainian Language of the XVI – I Half of the XVII century]. (1994–2013). issue 1–16. Lviv [in Ukrainian].
- SR** – Selianskyi rukh na Ukraini 1569–1647 rr. Zbirnyk dokumentiv i materialiv [Peasant movement in Ukraine in 1569–1647. Collection of documents and materials]. (1993). H. V. Boriak et al. (Comps.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- SSUM** – Hrynchyshyn, D. H., Humetska, L. L. & Kernytskyi, I. M. (Eds.). Slovník staroukraínskoi movy XIV–XV st. [Dictionary of Ukrainian Language of the XVIth – XVIIth centuris]. (Vols. 1–2). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- SUM** – Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). Slovník ukraínskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. (Vols. I–XI). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Tymchenko** – Tymchenko, Ye. (2003). Materialy do slovníka pysemnoi ta knyzhnoi ukraínskoi movy XV–XVIII st. [Materials to the dictionary of the written and book Ukrainian language of the XV – XVIII centuries]. V. V. Nimchuk & G. I. Lysa (uporiadn.). Kyiv–New York [in Ukrainian].
- TU** – Torhivlia na Ukraini XIV – seredyna XVII st. Volyn i Naddnyprianshchyna [Trade in Ukraine XIV – the middle of the XVIII century. Volyn and Dnieper]. (1990). V. M. Kravchenko & N. M. Yakovenko (Comps.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Yakovenko** – Yakovenko, N. M. Parodii i zharty v aktovykh knykhakh Zhytomyra ta Lutska pershoi polovyny XVII st. [Parodies and jokes in the act books of Zhytomyr and Lutsk of the first half of the 17th century]. Ukraínskyi arkhieohrafichnyi shchorichnyk. Vyp. 2. Kyiv, 1993. S. 161–176.
- BES** – Bańkowski, A. (2000). Etymologiczny słownik języka polskiego [Etymological Dictionary of the Polish Language]. (Vols. 1–2). Warszawa [in Polish].
- Brükner** – Brükner, A. (1957). Słownik etymologiczny języka polskiego [Dictionary Etymological of the Polish Language]. Krakow: Wiedza Powchesna [in Polish].
- ESB** – Boryś, W. (2005). Słownik etymologiczny języka polskiego [Dictionary Etymological of the Polish Language]. Krakow: Wydawnictwo Literackie [in Polish].

Лексико-семантичні процеси в запозичених назвах приміщень та частин двору в північноукраїнському ареалі

Валентина Титаренко, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та методики її навчання Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна; ktytar@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4425-4670>

У статті на матеріалах пам'яток північноукраїнського наріччя XVI–XVII ст. проаналізовано лексико-семантичні особливості запозичених слів у назвах приміщень та частин двору. У зазначеній групі простежено семантичний розвиток слів у польському наріччі та в українській мові загалом. Виокремлені лексеми розподілено за групами: назви місця, де є будинок із господарськими приміщеннями; назви приміщень, у яких мешкають люди; назви господарських приміщень; назви частин двору. У всіх групах наявні запозичення, котрі проникали й у найдавніший період, і в XIV–XVII ст. Запозичувалися слова іншомовного походження з різних джерел: германського, польського, чеського, литовського, латинського.

В аналізованих текстах функціонували дублетні найменування з тотожною семантикою (питома назва – запозичена: *домъ* – *будинокъ* – *халупа* – *хебора* – *грудня*; *ворота* – *брама* – *брана*; запозичена – запозичена: *клуня* – *стодола* – *шпихлір*; *спіжарня* – *хорлѣбѣ* – *шофа*), що сприяло розширенню парадигматичних рядів в українській мові. У процесі розвитку наявність питомого та запозиченого слова на одне позначуване призводило до диференціації між ними (*паркан* – *забор*, *брама* – *ворота*).

Більшість лексем аналізованої групи запозичені в XVI–XVII ст. За матеріалами ССУМу, із попередньої мовної епохи перейшли слова іншомовного походження: *кухня*, *фолварокъ*, *плацъ*, *склепъ*, *хата*. У лексиконі сучасної української мови залишилися: *брама*, *будинок*, *ганок*, *замок*, *кухня*, *палац*, *паркан*, *плац*, *римар*, *спіжарня*, *фільварок*, *халупа*, *хата*, *шопа*, *шпихлір*. Окремі лексеми активно функціонують у сучасному північноукраїнському наріччі, мають широку амплітуду лексико-семантичних значень (*шопа*, *спіжарня*) або зазнали переінтеграції семантики впродовж розвитку (*склеп*, *паркан*); подекуди в діалектному мовленні відбулася семантична диференціація номенів, що мали дублетне значення (*ворота* – *брама*; *забор* – *паркан*). Низка слів вийшла з активного використання (*хорлѣбѣ*, *шофа*, *кзмахъ*). Слова *ганок*, *паркан*, *стодола*, *клуня* залишилися без значних семантичних змін; *будинок*, *кухня*, *хата* на українському ґрунті розширили семантику.

Ключові слова: пам'ятка, запозичення, тематична група, північноукраїнське наріччя, лексикосемантичний варіант, семема.

Lexical-semantic processes in the borrowed names of rooms and parts of the yard in the northern Ukrainian area

Valentyna Tytarenko, candidate of philological sciences, associate professor, associate professor of the department of Ukrainian language and methods of its teaching, Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine; ktytar@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-4425-4670>.

In the article on the materials of the monuments of the Northern Ukrainian period of the XVI–XVII centuries. the lexical-semantic features of borrowed words in the names of premises are analyzed. In this group, the semantic development of words in the Polish dialect and in the Ukrainian language in general is traced. The isolated lexemes are divided into groups: names of places where there is a house with commercial premises; names of

premises in which people live; names of business premises; names of parts of the yard. In all groups, there are borrowings that penetrated both in the most ancient period and in the XIV–XVII centuries. Words of foreign origin were borrowed from various sources: German, Polish, Czech, Lithuanian, Latin.

Doublet names with identical semantics functioned in the analyzed texts (proper name – borrowed: *домъ – будинокъ – халупа – хебора – ґридня; ворота – брама – брана*; borrowed – borrowed: *клуня – стодола – шпихлір; спиґарня – хорлѣбѣ – шофа*), which contributed to the expansion of paradigmatic series in the Ukrainian language. In the process of development, the presence of a specific and a borrowed word for one signified led to differentiation between them (*паркан – забор, брама – ворота*).

Most lexemes of the analyzed group () were borrowed in the XVI–XVII centuries. According to the materials of the SSUM, words of foreign origin were transferred from the previous language era: *кухня, фолварокъ, плацъ, склепъ, хата*. In the lexicon of the modern Ukrainian language, the following words remained: *брама, будинок, ганок, замок, кухня, палац, паркан, плац, римар, спиґарня, фільварок, халупа, хата, шопа, шпихлір*. Individual lexemes actively function in the modern North Ukrainian dialect, have a wide range of lexical-semantic meanings (*шопа, спиґарня*) or have undergone semantic reintegration in the course of development (*склеп, паркан*); in some places in the dialect speech there was a semantic differentiation of nouns that had a doublet meaning (*ворота – брама; забор – паркан*). A number of words have fallen out of active use (*хорлѣбѣ, шофа, кзмахѣ*). The words *ганок, паркан, стодола, клуня* remained without significant semantic changes; *будинок, комора, кухня, хата* on Ukrainian soil expanded the semantics.

Keywords: *monument, borrowing, thematic group, northern dialect, lexical-semantic variant, sememe.*